

Kun tutkimusmatkan suunta muuttuu

KATJA HYRY

Jätin Vienan pakolaisia koskevan väitöskirjani käsikirjoituksen ohjaajilleni toukokuussa 2010. Oli kaunis kevät, viimeinen virkavapaajaksoni oli loppuillaan. Suunnittelin kevätjuhlaaateiden ostamista, vanhin tyttäreni päättäisi peruskoulun. Kun olin saanut lähetykseni liikkeelle, sain puhelun: ”Minulla on huonoja uutisia, sinulla on syöpä.”

Olin tuolloin tutkinut pakolaisuutta yli kaksikymmentä vuotta. Pakolaisuus on muutos, joka ravistelee elämän uusiin uomiinsa kokonaan. Sen vaikutukset ulottuvat yksilöstä perheeseen, sukuun ja kylään – eikä vain rinnalla eläviin vaan myös tuleviin sukupolviin. Alussa minua kiinnosti pakolaisuus elämäkokemuksena, sittemmin näkökulmani laajeni kattamaan myös muita kuin sanoilla ilmaistuja kokemuksia.

Viimeistelin väitöskirjaani syöpähoitojen lomassa. Minunkin elämäni oli mennyt raiteiltaan yllättäen. En menettänyt kotiani enkä läheisiäni, mutta olin menettänyt turvallisuudentunteen ja ymmärsin elämän hauraaksi ja arvaamattomaksi. Yritin ymmärtää, että se kaikki todella tapahtui minulle ja ne kaikki maailmat todella olivat osa elämääni. Siinä tilanteessa tutkimukseen palaaminen toi turvallisuutta ja pysyvyyttä. Kun avasin tietokoneen, ympärilleni muodostui hiljainen huone, jossa saatoin levätä.

Jo silloin ajattelin, että haluaisin jatkaa tutkimusta joistakin väitöskirjani teemoista. Mutta sitten tapahtui jotakin. Oma kokemukseni sairastumisesta vei luottamukseni tieteen kieleen. Aloin ymmärtää, että elämänmuutoskokemukset ovat syvästi henkilökohtaisia, eikä niitä läheskään aina edes voi kuvata sanoin.

Aloin miettiä, miten joku toinen voisi ymmärtää minun kokemustani, kun en itsekään sitä ymmärrä. Olin ei-kenenkään-maalla, keskellä tuntematonta. Miten joku muu kuin kokija voisi edes

kuvitella astuvansa tälle maalle, sanoittavansa sitä ja kertovansa siitä muille? Ja vielä: miten minä itse voin edes kuvitella pystyväni sanoittamaan toisten elämänmuutoskokemuksia? Tutkimuksen maailma on aina ollut minulle tärkeä. Se on kodin perintönä tullut tapa olla maailmassa ja etsiä paikkaa siellä. Mietin, miten voisin löytää sen takaisin. Ja yritin, monta kertaa.

Kun sairastumisestani oli kulunut kolme vuotta, uskaltauduin syöpäpotilaiden kuntoutuskurssille. Kurssi kesti viisi päivää ja kuntoutuksessa keskeinen osa oli taideterapialla. Kurssilla löysin sanoja myös sille, mille ei ollut sanoja. Kun ensin tekee kuvan ja sitten kirjoittaa kuvasta ja lopuksi näyttää muille kuvan ja lukee kirjoituksen – alkaa hiljalleen löytää sanoja. Mutta ymmärtää myös, että aina sanoja ei ole.

Tärkeä osa taideterapiaa oli mahdollisuus kertoa ja näyttää. Ohjaajamme Kaisa Haltia pysähtyi jokaisen kuvan ja kertomuksen kohdalle ja kuunteli. Myös muut kuuntelivat. Syntyi vuoropuhelua, joka perustui toisen kokemuksen kunnioittamiseen ja kuuntelemiseen.

Tuo viikko herätti paljon ajatuksia. Välillä vaikeasti sairaiden ihmisten kohtaaminen oli suunnattoman raskasta. Mutta viikon jälkeen huomasin yllättäen parantuneeni monesta sellaisesta välvästä, johon mikään ei ollut aikaisemmin auttanut. Kaikki tapahtui yllättäen ja vain vertaisten kokemuksia kuuntelemalla. Aloin miettiä vertaistuen merkitystä ja voimaa. Ja huomasin, että juuri vertaistuen keinoin tutkimani Vienan pakolaiset käsittelivät kokemaansa. He muistelivat yhdessä ja loivat kokemuksistaan uutta yhdessä.

Näiden kokemusten jälkeen tieteen kielen ja maailman tavoittelu oli hidasta ja vaikeaa. Mietin paljon myös sitä, mikä merkitys tieteen kielellä ylipäätään on. Jos päämääränä on kokemuksen ym-

märtäminen, onko väline väärä? Voiko tutkimusta tehdä siten, että aidosti kuuntelee ja kunnioittaa tutkittavien omaa kokemusta? Voiko myös tutkijan roolissa käsittää, ettei kaikelle ole eikä tarvitse olla sanoja?

Voiko kokemusta tutkia?

Kun tutkimuskohteena on henkilökohtainen kokemus, on kysyttävä, voiko sitä tutkia. Mille tahansa kokemukselle on luonteenomaista sen omaehtaisuus: kokemus on subjektiivinen, aikaan sidottu, paikallinen, ainutlaatuinen, ruumiillinen ja niin edelleen. Subjektiivisesti koetut kokemukset tarjoavat tieteelliselle tutkimukselle erityisen haasteen, jota on yritetty ratkaista monin tavoin. Ratkaisevaa on, millä tavalla kokemuksen subjektiivisuus voidaan säilyttää tutkimuksen eri vaiheissa (Suorsa 2011, 174–175).

Mikä kokemus on? Tutkija Juha Perttula (2005, 119) määrittelee kokemuksen ymmärtäväksi ja merkityksellistyväksi suhteeksi tajuavan ihmisen ja elämäntilanteen välillä. Elämäntilanne on se todellisuus, johon ihminen on suhteessa – ihmisen elämäntilanne muodostuu kaikesta siitä, mihin hän on suhteessa. Ankarasti ajatellen ihmisellä on siis kunakin hetkenä yksi elämäntilanne, mutta tutkija voi keskittyä tutkimaan myös jotakin elämäntilanteen osa-aluetta. Perttula muistuttaa, että silloin on tärkeää ymmärtää, ettei tutkittavaksi asetu sen enempää ihmisen elämä kuin siinä eletty kokemus kokonaisuutena. (Mt., 117, 119, 139.)¹

Kokemuksia ei voi tutkia empiirisesti, elleivät tutkimukseen osallistuvat kuvaa kokemuksiinsa jollakin tavalla. Onkin hyvä muistaa, että tutkimuskohteena on toisten elävä kokemus, joka kuitenkin avautuu tutkijalle vain heidän kuvauksensa kautta. (Mt., 140, 143.)

Oman haasteensa asettaa se, että tieteellinen tutkimus perustuu kieleen. Mitä kokemuksen ymmärtämiselle ja tulkinnalle tapahtuu, kun se välitetään ja otetaan vastaan kielen kautta? Taipuuko kokemus tieteen kielelle? Satu Liimakka (2012, 101–102) muistuttaa, että kielellisyyttä korostava

näkökulma jättää monia ilmiöitä ja ihmisiä tutkimuksen ulkopuolelle. Sellaisia ovat esimerkiksi vaikeasti sanallistettavat kokemukset, joille ei vielä ole kulttuurisesti vakiintuneita ilmaisuja tai ihmiset, jotka kommunikoivat pääasiassa muilla keinoilla kuin verbaalisesti.

Entä voiko toisen ihmisen kokemusta ymmärtää? Onko kokemusta mahdollista kuunnella siten, että tosiaan kuuntelee ja kuulee? Haluaako toinen ihminen kertoa oman kokemuksensa? Tutkimusmetodi ei avaa väylää toisen tajuntaan. Ihmisen tapa ymmärtää kietoutuu hänen elämänsä historiaansa – ymmärtäminen kumpuaa siitä, miten on elänyt. (Perttula 2005, 115.)

Perttulan (mt., 143, 145) mukaan ymmärtäminen toteutuu siinä tavassa, jolla tutkimuskohde tutkijalle ilmenee. Minkälaista on aineisto? Miten aineisto on tallennettu? Minkälaista vuoropuhelua tutkija on aineistonsa kanssa käynyt? Perttulan mukaan tutkijan tulisi tietoisesti tunnistaa tutkittavaan ilmiöön etukäteen liittämiään merkityksuhteita ja pyrittävä siirtämään ne mielessään syrjään tutkimuksen ajaksi.

René Gothóni (2000, 103–104) kuvaa tätä samaa aaltoliikettä eläytymisen ja etäännyttämisen käsittein. Gothónin mukaan eläytyminen on kaiken kenttätutkimuksen perusedellytys. Se on ”sekaantumista” tutkimusaiheeseen ja sen ongelmakenttään varautuen kaikkeen siihen, mitä siitä voi seurata, niin tunteiden kuin etiikankin kannalta. Etäännyttäminen eli etäisyydenotto taas on kaiken kriittisen tutkimuksen välttämätön edellytys. Sillä tarkoitetaan ihmisen älyllistä kykyä irtautua tilapäisesti tunne-elämästään ja lakata tuntemasta yhteenkuuluvuutta. Gothónin mukaan ”eläytyvä minä” kirjoittaa kenttäpäiväkirjaa kenttätyön aikana. ”Etäännytynyt minä” astuu kuvaan, kun kenttätyö on tehty.

Gothóni (mt., 104) nimeää sitoutumisen kontrolloimattomaksi subjektiivisuudeksi. Jos tutkija on sitoutunut aiheeseensa tunteenomaisesti, hänellä on ennalta määräytyt tutkimusintressit, jotka ovat vakava este kriittiselle ja puolueettomalle tutkimukselle. Kenttätutkimus edellyttää vuoroliikettä eläytymisen ja etäännyttämisen välillä, kaiken aikaa varoen sitoutuneisuuden ansaa.

Kärsimyksen etnografiaa tutkinut Terhi Utraiainen (2004, 252) kirjoittaa: ”Olisi etsittävä kykyä *kuunnella* kärsijän tarina ja olla hiljaa, mutta myös kykyä analyttisesti ja kriittisesti *katsoa* millaisiin eri laajuisiin ja syvyisiin yhteyksiin tuo tarina tai muu ilmaus kuuluu.” Utraiainen mukaan kriitti-

¹ *Kysymys kokemuksen tutkimuksen tieteellisyydestä on jakanut psykologian tutkijoita tieteenalan alkuajoista lähtien. Kiista ratkesi behaviorismin hyväksi ja käytännössä päätti keskustelun kokemuksen tutkimuksesta akateemisessa psykologiassa. Tämän jälkeen vain havaittavan käytäytymisen tutkimus oli tiedettä. Käsitys psykologiasta kokemuksen tutkimisen tieteenä jäi kuitenkin elämään tieteenalan marginaaliin. (Latomaa 2012, 289.)*

nen analyysi pitää ensi sijassa kohdistaa niihin yhteiskunnallisiin ja rakenteellisiin tekijöihin, jotka kärsimyksen kokemusta rakentavat ja muovaavat. Hän muistuttaa, että on myös osattava kysyä, milloin on aika lopettaa kuunteleminen ja katsominen ja niiden sijaan toimittava.

Omassa väitöstutkimuksessani oletuksena oli, että kokemuksen voi ilmaista ja siitä voi kertoa sanoin tai muilla keinoilla, kuten esimerkiksi kuvin, piirroksin tai käsitöin. Tutkimukseni perustui haastatteluihin, kirjoituksiin ja osallistuvaan havainnointiin sekä tutkittavieni taideteosten analyysiin (Hyry 2011, 42). En määritellyt tutkittavieni taideteoja taideinstituution näkökulmasta, vaan lähestyin niitä heidän omasta elämänpiiristään käsin. Taideteoiksi määrittelin teot, jotka ottavat kantaa tai kuvaavat koettua historiaa taiteen keinoin (mt., 28–29). Taideteot olivat tutkittavilleni omissa elämänympäristöissä omaksuttuja ilmaisukeinoja, tapoja olla osallisena maailmassa, kertoa kokemuksista ja tulla ymmärretyksi. Taideteo tarjosi tutkittavilleni erityisen keinon kohdata ja käsitellä historiaa ja muistia, rakentaa kuvaa itsestä.

On mahdollista, että tie kokemuksen ymmärtämiseen kulkee suorimmin juuri taiteen kautta. Leena Valkeapää (2011, 271) määritteli omassa väitöskirjassaan taiteellisen ajattelun altistumiseksi ja vaikutetuksi tulemiseksi. Taide voi antaa mahdollisuuksia kertomiseen omilla keinoilla, omalla ilmaisutavalla. Se voi olla myös kertomisen tapana erityisen vaikuttava. Syksyllä 2012, Gazan sodan aikaan, olin Jerusalemin Yad Vashem -museossa opettajille suunnatulla holokausti-kurssilla. Käsitelimme viikon ajan juutalaisvainojen monista erilaisista näkökulmista. Kuvat keskitysleireistä olivat tuttuja, samoin niihin liittyvä yleinen tieto. Uhrien kokemukset kuitenkin välittyivät tuoreella ja edelleen samaistumismahdollisuuden tarjoavalla tavalla keskitysleireiltä jääneissä tai niitä jälkikäteen kuvaavissa taideteoksissa. Ne välittivät kokemuksen suoraan, ilman välikäsiä tai tulkintaa, tavalla jota oli vaikeaa kestää ja ottaa vastaan. Opettajamme Sulamit Imber muistutti, että on olemassa kaksi kertomusta, muisti ja historia. Ja ne voivat kertoa erilaisen kertomuksen.

Omien kokemusten ja elämänhistorian tapahtumien kuvaajana juuri taiteesta voi tulla merkityksellistä; se voi avata historian aukkoja ja murroskohtia uusin tai kertojalle paljon ominaisemmin keinoin silloin, kun tavalliset sanat eivät riitä.

(Reiners 2001, 257.)² Luovan prosessin puitteisissa myös traumaattisten kokemusten kohtaaminen voi olla mahdollista. Se voi olla turvapaikka, jonka suojissa voi suunnistaa kohti uutta tai toisaalta määrittää vaikeat kokemukset uudelleen.³

Tieteen kielen rajoista

Kirjoitin edellä siitä, miten kadotin oman sairastumiseni myötä tieteen kielen. Palaan vielä tuohon aiheeseen.

Vuonna 1996 ilmestyi SKS:n kustantama teos *Haaste elämältä, Kokemuksia syövästä* (Hietanen & Nirkko 1996). Kirja on koottu vuonna 1994 Suomen Syöpäpotilaat ry:n, Suomen Syöpäyhdistyksen ja Kansanrunousarkiston järjestämän kirjoituskilpailun tulosten pohjalta. Kilpailun aiheena oli ”Kun sairastuin syöpään”.⁴ Kilpailu oli yksi Kansanrunousarkiston menestyksekkäimmistä, ainakin verrattaessa vastaaviin kirjoituskilpailuihin. Se tuotti yhteensä 6 348 sivua kirjoitettua tekstiä (Paal 2011, 158).

Piret Paal (2010) puolusti kirjoituskilpailussa kootun aineiston pohjalta kirjoittamaansa väitöskirjaa *Written Cancer Narratives – An Ethnomedical Study of Cancer Patients’ Thoughts, Emotions and Experiences* Helsingin yliopistossa 15.1.2011. Tuolloin minulle ei tullut mieleenkään lähteä seuraamaan väitöstilaisuutta tai tutustua väitöskirjaan. Miksi? Koska minulle oli jollakin tapaa itsestään selvää, ettei syöpään sairastumisen kokemusta ole mahdollista tutkia. Ajattelin, ettei se ole saavutettavissa tieteen keinoin, tieteen kielellä.

Paal kuvaa tutkimuksensa tavoitteeksi *ymmärtää, kuinka ihmiset kokevat syöpään sairastumisen*. Toisena tavoitteena on ymmärtää, mikä on syöpän merkitys suomalaisessa kulttuurissa ja miten se ilmaistaan syöpäkokemuksista kertovissa kirjoituksissa. Kirjoitettuja kertomuksia Paal pitää ensisijaisesti *subjektiivisina kokemustulkintoina*, jotka

² Myös Erkki Vettenniemi (2004, 18) pohtii traumaattisista kokemuksista kirjoittamisen vaikeutta tutkimuksessaan suomalaisten leirivankien muistelmista: ”Vankia voi todella ymmärtää vain toinen vanki; sanat peittävät yhtä paljon kuin paljastavat.” Ks. myös Granö 2000, 36, 195: ”On mahdollista, että taiteilija tutkii ja tulkitsee taiteessaan juuri niitä hetkiä, joita ei ole jäsenelty kertomuksiksi.”

³ Aiheesta on kirjoittanut Pirkko Siltala (1993, 9, 108–109, 136) tutkiessaan naiskirjailijoiden luovuutta.

⁴ Suurin osa kirjoittajista oli itse sairastanut tai edelleen sairasti syöpää, mutta kirjoittajien joukossa oli myös läheisiä.

ovat syntyneet elettyjen kokemusten muistamisen ja tiedostamisen tuloksena. Tutkimuksen kohteena ovat siis representaatiot tai esitykset, jotka perustuvat kirjoittajien ajatuksiin, tunteisiin ja kokemuksiin. (Paal 2011, 168–169.)

Valitessaan tutkimukseensa aineistoa Paal päätyi jättämään tutkimuksen ulkopuolelle ne tekstit, joihin hän ei kyennyt ottamaan riittävää etäisyyttä. Sellaisia olivat äitien kertomukset syöpäsairaiden lastensa kokemuksista ja omista tunteistaan sairaan lapsen vanhempana sekä kuvaukset ihmisistä, jotka joutuivat luopumaan elämästään syövän vuoksi. Paal (mt., 173) kuvaa näitä aineistoja itselleen emotionaalisesti liian latautuneiksi. Hän siis pääsi tätä osaa aineistostaan lähelle, mutta ei tiennyt, miten olisi päässyt etäälle, tutkimaan kokemuksia matkan päästä. Jäin miettimään tätä valintaa. Ymmärtääkseni molemmat kertomustyypit on kuvattu sairastuneiden läheisten näkökulmasta. Tarjosivatko juuri nämä kertomukset Paalille niin selkeitä samastumisen ja emotionaalisen ymmärtämisen mahdollisuuksia, ettei hän kyennyt etääntymään niistä ja analysoimaan niitä tutkijan näkökulmasta? Miksi syöpään sairastuneiden omat kokemukset sairastumisesta eivät tarjonneet vastaavaa emotionaalista haastetta? On mahdollista, että kokemuksen tie *subjektiiviseksi kokemukstulkinnaksi* on niin pitkä, että kertoja itse kykenee sen kirjoittaessaan tarkastelemaan kokemuksiaan ja taivaltaan syöpäpotilaana niin etäältä ja toisaalta omien selviytymisstrategioidensa avulla, etteivät kertomukset enää aseta lukijalleen emotionaalista haastetta. Ne ovat kuvauksia kokemuksesta, joka on jo kaukana: ”Kerrottuna se on TARINA, eletynä ELÄMÄ”, totesi yksi kirjoituskilpailun osallistujista viisaasti (mt., 175).

René Gothónin (2000, 102) kuvauksessa on jotakin tuttua: ”Haastattelin pyhän Athos-vuoren pyhiinvaeltajia heidän kokemuksistaan ensimmäisen kerran jo vuonna 1984. Tuolloin muuan kreikkalainen lääketieteen opiskelija sanoi: ’Minun on mahdotonta pukea ajatuksiani sanoiksi. Se oli sellainen kokemus, jonka voi vain elää, ei selittää – löysin itseni siellä, palasin inhimillisyyteni juurille.’”

Pyhiinvaeltaja kertoo, että kokemuksen voi vain elää, sitä ei voi selittää. Se on hyvin sanottu. Omaan sairastumiskokemukseeni liittyi voimakas tietoisuus siitä, ettei kokemaani voi kuva- ta sanoin. Koin, että kaikki sanat ovat epätas- mällisiä ja hataria, kuin varjoja, kun lähestytään olemassaolon ydintä.

Piret Paal (2011, 161) kuvaa tutkimuksessaan, että syöpädiagnoosin jälkeen ihmisen elämä ei ole ennallaan, koska hän joutuu sosiaalisella tasolla marginaaliseksi koettuun syöpäpotilaan rooliin. Oma kokemukseni syöpädiagnoosin jälkeisistä viikoista on päinvastainen. En ollut marginaalissa, vaan hyvin lähellä ydintä, ellen ytimessä. Minulle nuo hetket muistuttivat lapsen syntymisen hetkeä, jolloin kaikki on yhtä lailla mahdollista. Kaikki muu, arkinen ja jokapäiväinen, joutui marginaaliin. Tämä on kuitenkin sellainen kokemus, jonka kuvaaminen on edelleen vaikeaa. Paal (2011, 158) toteaa Paul Ricoueriin viitaten, että ihmiset kirjoittavat, koska on asioita, joista ei voi puhua. Mielestäni olisi tärkeää muistaa, että on myös asioita, joista on vaikeaa sekä kirjoittaa että puhua.

Jälkikäteen, uskontotieteilijän koulutuksen saaneena, voisin kuvata omaa kokemustani mystiseksi kokemukseksi – siis kokemukseksi Jumalan välittömästä läsnäolosta. Mystisen kokemuksen kuvaaminen on vaikeaa, kuten pyhiinvaeltaja kertoi. Siksi myös sen tutkiminen on vaikeaa. Minulle se oli ja on maata, jota ei voi tavoittaa. Sen ympärillä on hiljaisuus. Kokemuksesta voi kyllä kuvata, mutta selittämään pyrkivä tieteen kieli ei tavoita sitä. Kokemuksesta voi löytää itsensä, kuten Gothónin kuvaama pyhiinvaeltaja kertoo. Mutta mitenkään muuten sitä ei voi tavoittaa.

Tutkijat ovat havainneet, että usein koetut muutokset ja liikkuvuus johtavat arvioimaan uudelleen sitä, mikä on mennyt. *Käänne* on hetki, jonka jälkeen elämä ei ole enää entisensä. Tutkijan roolissa olen kuullut kymmeniä käännekertomuksia. Niiden merkitys kertojalleen on selvä: kertomuksen avulla on mahdollista opetella ymmärtämään koettuja muutoksia ja rakentaa niistä yhtenäisen tarina. Kertomus voi palauttaa katkenneen arjen. Kertomalla on mahdollista kuvailla, miten minusta on tullut se, joka tänään olen. Joskus, kuten pakomatkastaan kertoville pakolaisille, kertomus voi olla ainoa yhteys käännettä edeltäviin tapahtumiin ja maisemiin.

Pitkäaikaissairaita vanhuksia tutkineen Raili Gothónin (1994, 246–247) mukaan elämäntarinan kertominen on yksi keskeinen tapa ratkaista sairastumisesta aiheutuvaa kriisiä. Elämäntarinan kertominen voi rohkaista kohtaamaan kriisiä, auttaa löytämään kokonaiskuvan elämästä ja integroimaan eri elämänvaiheita ja kokemuksia. Kertomalla voidaan etsiä ”kosmosta kaaokseen”.

Syöpä on sairautena erilainen. Oman kokemuk-

seni valossa se ei, ainakaan tuoreeltaan, johdata kertomaan elämäntarinaa. Päinvastoin, se hajottaa entisen elämäntarinan ja kadottaa sen punaisen langan. Sairastuminen – tai sairauden löytyminen – käynnistää tapahtumasarjan, johon kuuluu lukemattomia pieniä osatapahtumia, niiden seurauksia, tapahtumien herättämiä ajatuksia ja tunteita. Jos elämällä oli joku oletettu kulku, nyt sitä ei enää ole. Kaikki on mahdollista. Arki siis katkeaa.

Sairauden toteaminen käynnistää tapahtumasarjan, joka on välillä ennustettava ja tutunoloinen, muiden sairastuneiden kertoman ja luetun perusteella, välillä kaoottinen ja ennustamaton, täynnä odottamattomia yllätyksiä. Huomasin, että koetuista pienistä tapahtumista syntyi pieniä osakertomuksia, joita kerroin erilaisille ihmisille. Jotkut sopivat kerrottaviksi lähimmille, toiset lapsille, toiset ystäville ja jotkut vertaisille.

Kertomus siis rakentuu vähä vähältä. Alussa miettii, minkälainen minun kertomuksestani tulee. Sitä on mahdotonta tietää. Oma kertomusta rakennetaan päivä kerrallaan, etsitään näkökulmaa ja ymmärrystä siihen, mitä tapahtuu. Jokaisessa kontrollissa kertomus avautuu uudestaan. Kun lääkäri tekee tutkimustaan ja iholle levitetään geeliä, kun kylmä antura kulkee reittiään ja näyttöruudulle avautuu merkillinen kartta, jota ei itse ymmärrä. Sillä hetkellä kaikki on mahdollista, kertomus on kokonaan auki.

Syöpään sairastuneen kohdalla todennäköisiä käännekohtia on monia: tieto sairaudesta, lääkärin tapaaminen, leikkaus, jälkitarkastus, lääkärin tapaaminen syöpätautien poliklinikalla, jatkohoidot ja kontrollit. Tapahtumia voi ennustaa jossain määrin, mutta sitä ei voi, mitä lopulta tapahtuu ja miten sen kaiken kokee ja jaksaa.

On kaksi kertomusta, joita kerroin omasta käänneestäni kaikkein eniten. Ensimmäisessä kertomuksessa on pääosassa punainen polkupyörä, toisessa neule.

Kun jätin väitöskirjani esitarkastukseen, mies osti minulle punaisen polkupyörän. Sillä sitten ajoin sädehoitoon Meilahteen 21 kertaa, meren rantoja pitkin.

--

En ymmärtänyt sitä, miten tämä kaikki voi tapahtua minulle. Siksi aloin neuloa. Otin neuleen mukaan sädehoitoon, työpaikalle, vanhempainiltaan, lukupiiriin ja kotiin. Ja kun neuloin sitä samaa neuletta joka paikassa, ajattelin, että kyllä se kaikki tapahtuu minulle.

Molemmat kertomukset täyttävät käännekerptomuksen tuntomerkit. Niiden avulla yritin yh-

distää katkenneen arjen. Neule, jota sitten pidin kaulassani koko talven, auttoi minua ymmärtämään, että tuo kaikki tosiaan tapahtui minulle. Yhden päivän aikana kohtaamani todellisuudet olivat niin erilaisia, ettei sen kaiken ymmärtäminen ollut helppoa. Kävin työpaikallani esittämässä tervettä – siellä vain harva tiesi sairaudestani. Sädehoitojonossa olin vertaisteni kanssa, siinä tilanteessa omassa maailmassani.

Minulle syöpätautien poliklinikan alakerta oli paikka, jossa olin täysin rauhallinen. Yhdessä ihmisten kanssa, jotka olivat kokeneet saman. Me kaikki olimme pysähtyneet vauhdista samaan seinään. Emme tienneet toisistamme kuin sukunimet, mutta keskustelumme jatkui aina siitä, mihin se edellisenä päivänä päättyi.

Oman kokemukseni mukaan syöpä pakottaa luomaan elämään henkilökohtaisen suhteen. Se tarkoittaa juuri sen oivaltamista, etteivät elämän todennäköisyydet ja keskiarvot ehkä toteudukaan omalla kohdalla. Elämä ei tapahdukaan oletetun elämänkulun pohjalta, vaan se on arvaamaton, ainutkertainen ja hauras. Tästä seuraa se oivallus, että se on myös elettävä itsenään, tietoisena elämän arvokkuudesta ja lahjaluonteesta.

Yksi syöpään sairastuneen ensimmäisistä havainnoista on elämän hallinnan menettäminen.⁵ Ihminen, jolla on ollut suunnitelmia tulevaisuuden suhteen, joka on ollut oman elämänsä päähenkilö, menettää tämän roolinsa. Hänestä tulee potilas, hoidon kohde, jonka asioista muut tietävät – ja päättävät. Siksi potilaiden kokemusten tutkiminen on erityisen vaativaa. Tutkimuksen tulisi aidosti etsiä kokijan ääntä, ei jatkaa hänen asioistaan tietämistä ja päättämistä. Tutkijuus on asiantuntijuutta. Tässä kohdassa tutkijalla ei kuitenkaan ole asiantuntijuutta. Hän voi olla kokemuskertomusten asiantuntija, mutta kokemus voi silti olla hänelle kokonaan vieras. Siksi käänneko- kemusten – tai kertomusten – tutkiminen edellyt-

⁵ Juha Soivio (2003, 97) on kirjoittanut oivaltavasti sairauden kokemuksesta sydänsairaiden kohdalla. Soivion mukaan sairauden kokemuksella viitataan henkilökohtaisiin ja yksityisiin tunteisiin, pelkoihin, kipuihin ja sairauden aiheuttamiin erilaisiin vaipeihin, jotka vaikuttavat yksilöiden ainutlaatuisissa elämäntilanteissa erilaisina muutoksina tai moraalisisina pohdintoina. Ks. myös Soivio 2004, 189: "Tieto-opillisesti tarkasteltuna potilas ja lääkäri lähestyvät infarktia niin eri näkökulmista, että niitä on vaikea sovittaa yhteen. Jos tähän asetelmaan lisätään vielä lääkärille kuuluva valta määrittellä potilaan ruumista ja hoitotoimenpiteitä, ollaan nopeasti kestävässä tilanteessa, jossa lääketieteen objektiivinen tieto ei tunnista kärsimyksen ja kokemuksen ainutkertaisuutta."

tää erityistä nöyryyttä.

Sairastumis- ja pakokertomuksilla on tiettyjä yhtäläisyyksiä. Tärkein niistä on se, että sekä sairastunut että pakoon lähtenyt joutuu muiden armoille ja menettää ainakin osan elämänsä hallinnasta. Kertomukset näistä käännteistä ovat merkittäviä, koska juuri niiden kautta voi etsiä subjektiivista kokemusta. Näkökulmat pakolaisuuteen ja sairastumiseen ovat erilaisia, kun niitä katsotaan eri näkökulmista. Lääkärin ja hoitohenkilökunnan kertomukset tarjoavat yhden näkökulman (tai useita erilaisia), niin myös pakolaisia vastaanottavien ja alkuun auttavien ihmisten kertomukset. Niiden kautta ei kuitenkaan voi tavoittaa kokijan kokemusta.

Mitä opin matkallani?

Tutkimukseni yhtenä kysymyksenä on ollut, voiko kokemusta tutkia. Olen lähestynyt pakolaisuutta käännekokemuksena, ja olettanut, että sen merkityksiä ja vaikutuksia elämään olisi mahdollista tutkia erilaisten jälkien kautta. Jäljet syntyvät yksityisen ja yhteisen muistelemisen tuloksena ja ovat luonteeltaan erilaisia. Ne voivat olla pysyviä tai muuttuvia ja esillä eri tavoin. Mitä nuo jäljet kertovat pakolaisuudesta kokemuksena? Voiko kokemuksen tavoittaa niiden kautta?

Minun käsitykseni on, että jälkien kautta voi tutkia sitä, miten pakolaiset ovat työstäneet kokemaansa ja eläneet sen kanssa. Jälkien kautta ei voi tavoittaa itse kokemusta, mutta tutkimalla jälkiä on mahdollista lähestyä sitä matkaa, jota pakolaiset ovat kokemansa jälkeen tehneet, ja niitä ympäristöjä, joissa he ovat eläneet. Erityisesti taideteot antavat tulkinnalle ja tutkimukselle monia mahdollisuuksia. Ne voivat kertoa sellaista, mikä kertominen muuten on vaikeaa. Niiden edes-

sä tutkijan on kuitenkin hyvä muistaa, että paljon voi jäädä huomaamatta tai kokonaan suljetuksi.

Kirjoitin edellä, että aineiston keruuseen ja sen tulkitsemiseen vaikuttavat tutkijan omat elämäkokemukset. Niistä nousee ymmärtämisen pohja. Kokemukset voivat olla kaikupohja, joka voi avata aiheesta uusia ja merkittäviä alueita, mutta ne voivat myös johtaa harhaan. Tutkimuksen tekeminen on vuoropuhelua eläytymisen ja etäännyttämisen välillä. Kun aiheena ovat käännekokemukset, se on erityisen voimakkaasti sitä.

Ehkä tärkein oma oivallukseni jo yli kaksi vuosikymmentä kestäneen tutkimusmatkan jälkeen liittyy käännekokemusten erityiseen luonteeseen. Käännteet ovat elämänmuutoksia, joiden aikana ja jälkeen ihminen on erityisen haavoittuva. Tiedämme, että juuri siksi on tapana järjestää rituaaleja muutostapahtumien yhteyteen. Haavoittuvana ihminen on muiden avun varassa. Mukana olemisen, auttaminen, ohjaaminen ei kuitenkaan tee silminnäkiöistä tai auttajista itse kokemuksen asiantuntijoita.

Pakolaiskokemuksen – ja muiden henkilökohtaisten ja ei-normatiivisten käännekokemusten – olemukseen kuuluu, että niiden jakaminen ulkopuolisen kanssa voi olla vaikeaa. Siksi kokijoiden kesken syntyy kokemusyhteisöjä, joissa jakaminen on mahdollista. Nämä kokemusyhteisöt voivat olla selviytymisen kannalta erittäin merkittäviä ja ne voivat myös synnyttää yhteisen muistelemisen tuloksena jälkiä.

Mitä tahansa käännteitä tutkittaessa on hyvä kysyä, kenen ääntä kuuntelemme. Kenellä on asiantuntijan ääni ja valta? Millä perusteella asiantuntija on valittu? Nämä ovat kysymyksiä, joita sekä tutkijoiden että muiden niin pakolaisuudesta kuin muistakin käännekokemuksista kirjoittavien on syytä kysyä, uudestaan ja uudestaan.

KIRJALLISUUS

- Gothóni, Raii: Pitkäaikaissairaana vanhuksen ja hänen omaisensa maailma. S. 236–252. Teoksessa Hyry, Katja (toim.): Sairaus ja ihminen. Kirjoituksia parantamisen perusteista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1994.
- Gothóni, Rene: Uskontojen uustulkintaa. Helsinki: Helsinki University Press, 2000.
- Granö, Päivi: Taiteilijan lapsuuden kuvat: lapsuus ja taidede samassa hetkessä. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A:30. Helsinki, 2000.
- Hietanen, Päivi & Nirkko, Juha (toim.): Haaste elämäältä, Kokemuksia syövästä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 1996.
- Hyry, Katja: Meistä jäi taas jälki. Miten Vienan pakolaiset etsivät paikkaansa, kertoivat kokemastaan ja tulivat kuulluiksi 1900-luvun Suomessa. Acta Universitatis Lappeensis 199. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2011.
- Latomaa, Timo: Onko kokemuksen (psykologinen) tutkimus tiedettä? – tieteenteoreettinen vai tieteenpsykologinen kysymys. S. 289–318. Teoksessa Kiviniemi, Liisa & Koivisto, Kaisa & Latomaa, Timo & Merilehto, Milla & Sandelin, Pirkko & Suorsa, Teemu (toim.): Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2012.
- Liimakka, Satu: Kokemus, kieli ja kokemuksen mieli – metodologisia pohdintoja. S. 101–114. Teoksessa Kiviniemi, Liisa & Koivisto, Kaisa & Latomaa, Timo & Merilehto, Milla & Sandelin, Pirkko & Suorsa, Teemu (toim.): Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2012.
- Paal, Piret: Kun sairastuin syöpään. Kirjoitettujen kertomusten funktiosta ja statuksesta. S. 158–177. Teoksessa Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.): Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011.
- Paal, Piret: Written Cancer Narratives – An Ethnomedical Study of Cancer Patients' Thoughts, Emotions and Experiences. Tartu : ELM Scholarly Press, 2010.
- Perttula, Juha: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. S. 115–162. Teoksessa Perttula, Juha ym. (toim.): Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2005.
- Reiners, Ilona: Taiteen muisti. Tutkielma Adornosta ja Shoahista. Tutkijaliiton julkaisusarja 99. Helsinki, 2001.
- Siltala, Pirkko: Haen sanojani kaukaa. Naiskirjailijan luovuus. Helsinki: Yliopistopaino, 1993.
- Soivio, Juha: Lääketieteellinen teknologia ja sydänsairauden kokemus. S. 96–117. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa & Kangas, Ilka & Seppälä, Ullamajja (toim.): Sairas, potilas, omainen. Näkökulmia sairauden kokemiseen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2003.
- Soivio, Juha: Kärsimys, lääketiede ja toivo. Esimerkkinä sepelvaltimotaudin hoito. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa & Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.): Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino, 2004.
- Suorsa, Teemu: Kokemuksen yksilöllisyys, yhteisyys ja yhteiskunnallisuus. Subjektitieteellisestä kokemukstutkimuksesta. S. 174–231. Teoksessa Latomaa, Timo & Suorsa, Teemu (toim.): Kokemuksen tutkimus II. Ymmärtävän psykologian syntyhistoriaa ja kehityslinjoja. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2011.
- Utriainen, Terhi: Suojaavat kehykset ja alaston kärsimys. S. 226–252. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa, Utriainen, Terhi ja Leppo, Anna (toim.): Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino, 2004.
- Valkeapää, Leena: Luonnossa: vuoropuhelua Nils-Aslak Valkeapään tuotannon kanssa. Helsinki: Maahenki, 2011.
- Vetenniemi, Erkki: Punaisen terrorin todistajat: Neuvostoliitto suomalaisten leirivankien muistelmissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004.